

نمودهای زنانگی و مردانگی
در
زنانه‌نویسی و مردانه‌نویسی
از جنگ و استبداد

تألیف:

دکتر مرتضی زارع برمی
(عضو هیئت علمی دانشگاه دامغان)

انتشارات آثار فکر

تهران - ۱۳۹۷

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

تهران، میدان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهید وحید نظری،
پلاک ۹۹، طبقه دوم تلفن: ۶ و ۶۶۹۶۷۳۵۵ / شماره: ۶۶۴۸۰۸۸۲

نمودهای زنانگی و مردانگی در زنانه‌نویسی و مردانه‌نویسی از جنگ و استبداد

تألیف: دکتر مرتضی زارع برمی

ناشر: انتشارات آثار فکر

صفحه‌آرا: منیر السادات حسینی

چاپ: اول ۱۳۹۷

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۸۳۳-۴۵-۱

قیمت ۲۴۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

سرشناسه	:	زارع برمی، مرتضی، ۱۳۶۲ -
عنوان و نام پدیدآور	:	نمودهای زنانگی و مردانگی در زنانه‌نویسی و مردانه‌نویسی از جنگ و استبداد/ تالیف مرتضی زارع برمی.
مشخصات نشر	:	تهران: آثار فکر، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	:	۲۱۶ص.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۸۸۳۳-۴۵-۱
وضعیت فهرست نویسی	:	فیبا
یادداشت	:	کتابنامه: ص. [۲۱۲] - ۲۱۶.
یادداشت	:	نمایه.
موضوع	:	شعر سیاسی -- قرن ۱۴ -- تاریخ و نقد
موضوع	:	Political poetry -- ۲۰th century -- History and criticism
موضوع	:	شعر سیاسی عربی -- عراق -- قرن ۲۰ م. -- تاریخ و نقد
موضوع	:	Political poetry, Arabic -- Iraq -- ۲۰th century -- History and criticism
موضوع	:	جنسیت در ادبیات Sex in literature
موضوع	:	جنگ در ادبیات War in literature
موضوع	:	شاعران ایرانی -- قرن ۱۴ -- دیدگاه‌های سیاسی و اجتماعی
موضوع	:	Poets, Persian -- ۲۰th century -- Political and social views
موضوع	:	شاعران عرب -- عراق -- قرن ۲۰ م. -- دیدگاه‌های سیاسی و اجتماعی
موضوع	:	Poets, Arab -- Iraq -- ۲۰th century -- Political and social views

فهرست مطالب

تمهید..... ۹

فصل اول: تاریخ سیاسی معاصر عراق..... Error! Bookmark not defined.

تاریخ سیاسی معاصر ایران..... Error! Bookmark not defined.

استبداد و جنگ در شعر معاصر عراق..... Error! Bookmark not defined.

استبداد در شعر معاصر ایران..... Error! Bookmark not defined.

فصل دوم: زنانگی و مردانگی..... Error! Bookmark not defined.

رویکرد فمینیستی..... Error! Bookmark not defined.

رویکرد زیست‌شناختی..... Error! Bookmark not defined.

رویکرد جغرافیایی..... Error! Bookmark not defined.

رویکرد روان‌شناختی..... Error! Bookmark not defined.

رویکرد روان‌شناسی اجتماعی (نظریه یادگیری اجتماعی)..... Error! Bookmark not defined.

رویکرد زبان‌شناختی..... Error! Bookmark not defined.

جنسیت و زبان..... Error! Bookmark not defined.

فصل سوم: زنانه‌نویسی و مردانه‌نویسی در ادبیات..... Error! Bookmark not defined.

از تننویسی..... Error! Bookmark not defined.

فاعلیت زنانه..... Error! Bookmark not defined.

ناسزاها..... Error! Bookmark not defined.

دعاها و نفرین‌ها..... Error! Bookmark not defined.

خطاب کردن مؤدبانه دیگران..... Error! Bookmark not defined.

سکوت اجباری..... Error! Bookmark not defined.

نارضایتی از دنیا..... Error! Bookmark not defined.

رؤیابردازی و رؤیابینی..... Error! Bookmark not defined.

بیان بدون خجالت احساسات با ناله و شیون..... Error! Bookmark not defined.

اظهار تأسف و همدردی..... Error! Bookmark not defined.

پیامهای عاطفی و آمرانه..... Error! Bookmark not defined.

گریز به خاطرات کودکی..... Error! Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined.	کاشانه دوستی
Error! Bookmark not defined.	جهانگردی
Error! Bookmark not defined.	لغتنامه زنانه
Error! Bookmark not defined.	باورهای خرافی
Error! Bookmark not defined.	رنگ‌ها
Error! Bookmark not defined.	نقل قول از دیگران
Error! Bookmark not defined.	ساختار پرسشی
Error! Bookmark not defined.	استفاده از ضمیر ما نسبت به من
Error! Bookmark not defined.	تشدیدکننده‌های زبانی
Error! Bookmark not defined.	ساده‌نویسی
Error! Bookmark not defined.	زبان استاندارد
Error! Bookmark not defined.	فصل چهارم: خاتمه
Error! Bookmark not defined.	فهرست منابع

دیباچه

چنان دیدم که هیچ کس کتابی نمی نویسد إلا که چون روز دیگر در آن بنگرد گوید:

اگر فلان سخن چنان بود بهتر می گشت

و اگر فلان کلمه بر آن افزوده می شد نیک تر می آمد

و اگر فلان کلمه مقدم می شد بهتر می بود

و اگر فلان کلمه رها می گشت زیباتر می نمود

و این همه از برترین عبرت‌ها برای انسان است

و دلیلی بر کاستی انسان و استیلائی کاستی بر او ...

تمهید

ادبیات مبارزه را باید در زمره ادبیات دادخواهی به شمار آورد و آن را برخاسته از یک نیاز اجتماعی دانست. حق خواهی و ظلم‌ستیزی جوهر اساسی آن را تشکیل می‌دهد؛ بنابراین فرا زمانی و فرا مکانی است. می‌تواند در هر نقطه از جهان ستم جاری شود و هر جا صدای مظلومی را شنید واکنش نشان بدهد. از این رو ادبیات مبارزه همیشه به وضعیت نادرست معترض است و بر هر چه ناروا هست فریاد می‌زند. سراینده آن به تغییر اساسی در جامعه فکر می‌کند؛ تغییری که هم در اندیشه واقع می‌شود و هم در ساختار اجتماعی، سیاسی و فرهنگی رخ می‌دهد. شعر مبارزه می‌خواهد بار دیگر جهان را بر استوانه‌های اصلی‌اش تماشا کند. جهانی که از تهدید نظام سلطه بیرون رفته و به یک محیط امن برای زندگی انسان تبدیل شده است. شعر مبارزه برای رسیدن به این منظور بر عاملان سیاست فشار می‌آورد تا انسانی اندیشه کنند و نه سیاسی، و اگر از راه گفتگو نتوانست به هدف خود برسد خواهان تغییر در نظام سیاسی می‌شود.

ادبیات مبارزه در عراق و ایران معاصر بر ضد نظام دیکتاتوری، فرهنگ استبدادی در تمام سطوح آن و نفوذ و گسترش نظام سلطه در کشورهای جهان سومی و مقابله با اسرائیل شکل گرفت.

بشری البستانی^۱، حسن السینید با نام مستعار (جواد جمیل)^۲، مظفر النواب^۳، طاهره صفارزاده^۴، سیاوش کسرایی^۵ و خسرو گل‌سرخ^۶ در زمره شاعران مبارزه دو کشور عراق و ایران

۱. بستانی هم‌اکنون عضو هیئت علمی گروه ادبیات دانشکده ادبیات دانشگاه موصل است. بستانی در همین شهر تحصیلات ابتدایی و دبیرستان خود را به پایان رسانده است. لیسانس را با درجه ممتاز از دانشگاه بغداد دریافت کرد و مراحل کارشناسی ارشد و دکترای خود را در دانشگاه موصل گذراند. با مطالعه اشعار بستانی می‌توان دریافت که او به صورت ملایم، منتقد استبداد سیاسی در عراق است، با اشغال‌گران آمریکایی سر جنگ دارد و از تبعیض‌های جنسی و سرکوب زنان در کشورش ناخشنود است. امتیازات بیولوژیکی و تجربه‌های خاص زنانه شامل رفتارهای عاشقانه و احساسات مادرانه به بستانی این امکان را داده که تصویری ویژه از عراق جنگ‌زده و قربانیان آن به جهانیان نشان بدهد.

۲. در سال ۱۹۵۴م. در منطقه ذی قار عراق به دنیا آمد. در سال‌های ۱۹۷۴ و ۱۹۸۰م. به دلیل سرودن اشعار اعتراضی توسط رژیم صدام دستگیر و زیر شکنجه‌های روحی و جسمی قرار گرفت. سپس از انتشار شعرهایش در مطبوعات عراق جلوگیری به عمل آمد. او در سال ۱۹۸۱م. از عراق خارج شد و در کشورهای سوریه، عربستان سعودی، ایران، لبنان و انگلستان، با نام مستعار جواد جمیل، زندگی کرد و به نشر آثارش پرداخت. با سقوط صدام بار دیگر به عراق بازگشت و هم‌اکنون در عرصه سیاست این کشور حضوری فعال دارد.

۳. او در سال ۱۹۳۴م. در محله شیعه‌نشین کرخ بغداد به دنیا آمد. تحصیلات خود را در دانشکده ادبیات بغداد به پایان رساند. در دوران دانشجویی وارد فعالیت‌های سیاسی شد و به حزب کمونیست عراق پیوست و با سرودن اشعار انقلابی و مشارکت در اعتراضات عمومی به یک مبارز سیاسی بدل شد. به دنبال وخامت اوضاع سیاسی عراق در سال ۱۹۶۳م. با هدف سفر به شوروی از راه نخلستان‌های بصره وارد اهواز شد، اما هنگام خروج به سمت شوروی در مرزهای شمالی ایران توسط ساواک

هستند. آن‌ها با خلق مجموعه‌های شعری متعدد وظیفه ثبت جریان مبارزه و تهییج نیروهای بالنده اجتماعی را بر ضد دیکتاتوری، استبداد و استکبار برعهده گرفتند و به نفی تقسیم‌بندی‌های سیاه و سفید در عراق و ایران و سایر کشورها پرداختند.

حال آیا روایت آن‌ها از سیاست، انقلاب و جنگ از منظر زبان زنانه و مردانه، و زنانه‌نویسی و مردانه‌نویسی یکی است؟ به عبارت دیگر آیا آفرینش‌های ادبی زنانه با موضوع سیاست، انقلاب و جنگ در پرتو ویژگی‌های زنانگی قابل نقد و تحلیل است؟ آیا ادبیات زنان و روایت آنان از فضای خشن جنگ، ظرفیت استقلال از آفرینش‌های مردانه را دارد؟ آیا این امکان برای ما فراهم هست تا ابداعات ادبی زنانه از سیاست و جنگ را براساس مؤلفه‌های زبانی و غیر زبانی، متفاوت یا

دستگیر و به تهران منتقل گردید و به عنوان یک مظنون سیاسی خرابکار مورد بازجویی قرار گرفت و شکنجه شد. نواب پس از تحمل شکنجه‌های ساواک به استخبارات عراق تحویل داده شد و دادگاه نظامی عراق او را به اعدام محکوم کرد. با تلاش خانواده و دوستانش این حکم به زندان ابد کاهش یافت. او که تحمل زندان را نداشت به همراه چند تن از زندانیان از حبس گریخت و پس از فرار به جنوب عراق به مبارزه مسلحانه علیه رژیم وقت عراق ادامه داد. با اعلام عفو عمومی در سال ۱۹۶۸م. به بغداد بازگشت که دوباره بازداشت و روانه زندان شد و در زندان از حزب کمونیست کناره گرفت.

۴. صفارزاده در رشته زبان و ادبیات انگلیسی دانشگاه شیراز تحصیل کرد و در سال ۱۳۳۹ش. لیسانس گرفت. صفارزاده پس از جدایی از همسری معتاد که بیش از سه سال زندگی با وی را نمی‌شد تاب آورد، به همراه فرزندش به تهران مهاجرت کرد. او به عنوان مترجم متون فنی در شرکت نفت استخدام شد. پس از مدتی به دنبال ایراد یک سخنرانی در اردوی تابستانی فرزندان کارگران شرکت نفت علیه تبعیض موجود و عوامل ستمی که مایه فقر و محرومیت کارگران و فرزندان آن‌ها بودند، مورد بازجویی ساواک قرار گرفت و پس از چندی مجبور شد کار خود را ترک کند. این نخستین خانه‌نشینی صفارزاده بود. بی‌گمان پژوهش درباره شخصیتی چندبعدی که در هیئت مبارز، شاعر، دانشمند، نظریه‌پرداز، پژوهشگر، دین‌پژوه، عارف و مترجم تجلی نموده گستره‌ای بیش از این مجال را می‌طلبد. شاعر با شناخت دقیق از خویش، فرهنگ اسلامی، جامعه، نظام حاکم و همچنین فرهنگ و تمدن غرب، همراه و همگام با مردم و جریان‌های سیاسی و انقلابی و مذهبی وارد میدان مبارزه با استبداد پهلوی شد.

۵. کسرای در دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران درس خواند. او در صف شاگردان نیما یوشیج، شاعری نام‌آور به شمار می‌رود. دوازده سال پایانی زندگی‌اش در خارج از کشور گذشت و در سال ۱۳۷۴ش. به دلیل بیماری قلبی در وین زندگی را به درود گفت و در گورستان مرکزی وین، بخش هنرمندان به خاک سپرده شد. کسرای که از سال ۱۳۳۲ش. به بعد ممنوع القلم شد، منظومه آرش کمانگیر را در رابطه با پیامدهای کودتای ۱۳۳۲ش. سرود و در آن از وضعیت نابسامان جامعه و بر باد رفتن آرزوهای مردم شکوه کرد.

۶. گلسرخی شاعر و نویسنده مردمی، زاده دوم بهمن ۱۳۲۲ش. در شهر رشت است. پدرش قدیر، کارمند عدلیه، انسانی آزاداندیش و مادرش بانو شمس الشریعه وحید، زنی فاضل از فرزندان مرحوم علامه شیخ محمد وحید خورگامی بود. مرحوم وحید که یک روحانی مبارز و از هم‌زمان میرزا کوچک خان جنگلی بود در محضر علمایی همچون آخوند خراسانی و آقا ضیاء الدین عراقی علم آموخته بود. زندگی و تحصیل در کنار یک روحانی وارسته که از بازماندگان نهضت جنگل بود و شنیدن حکایت‌هایی از راه و رسم مبارزه جنگلی‌ها روح و جان شوریده خسرو را با عدالت‌خواهی آشنا کرد و بعدها ستایش از جنگلی‌ها را همراه با اوضاع سیاسی و اجتماعی و فرهنگی ایران در شعرش متجلی ساخت. گلسرخی، شاعر و نویسنده‌ای است که چهره ادبی‌اش به دلیل چهره سیاسی و نیز دفاعیاتش در دادگاه نظامی سال ۱۳۵۲ش. در سایه مانده است. او در سحر ۲۹ بهمن ۱۳۵۲ش. تیرباران شد.

متناقض با نوع مردانه آن در نظر بگیریم؟ آیا تصویری که زن از خودش در سیاست، انقلاب و جنگ به نمایش می‌گذارد همانی است که مرد از زن به ما نشان می‌دهد به عبارت دیگر آیا مردها در آثار خود می‌توانند همانند یک زن ترسیم‌گر زنانگی و امتیازات منحصر به آن باشند در حالی که درک کاملی از ذهن، شخصیت و دنیای زنانه و امتیازهای خاص بیولوژیک او ندارند؟ در پاسخ به این مسائل باید گفت زندگی سیاسی، دنیای سیاست و جنگ‌های برآمده از نهاد آن اغلب تحت سلطه مردان است^۷ (Mazey, ۲۰۰۰: ۳۳۴). پس مبارزه یک واقعیت مردانه و خشن است و روایت مردانه گزارش‌گر نبرد، در متن حوادث است اعم از این‌که این حوادث در مرزهای بین‌المللی در جنگ با دشمن خارجی یا در محیط سرزمینی و در قیام علیه استبداد روی بدهد. بر همین اساس انتظار نمی‌رود که روایت مردانه از مبارزه با دشمن فرصت چندانی برای انعکاس رویدادهای پشت جبهه و نوشتن از ترس و رنج زنان و کودکان داشته باشد، این در حالی است که زنان و کودکان نیز قربانیان جنگ هستند؛ بنابراین زنان برای متعادل ساختن وضعیت نابرابر موجود و هم برای ترسیم مرزهای جدید بین نوشتار زنانه و مردانه خود گزارش‌گر رویدادهای مبارزه شدند.

زنان براساس رویکردهای فمینیستی، زیست‌شناختی، روان‌شناختی، روان‌شناسی اجتماعی و زبان‌شناختی خویش بعد عاطفی مبارزه را در کنار ابعاد خشن و خونی و خاکی آن تقویت کردند و حق انحصاری زبان مردانه در روایت‌گری از مبارزه را با مؤلفه‌های برون‌گرایی در احساسات، فاعلیت زنانه، از تن‌نویسی، مادرانگی، کاشانه‌دوستی، رؤیاپردازی، گریز به خاطرات کودکی، ساده‌نویسی، جزئی‌نگری و تأیید زبان جنسیت‌زده (فرهنگ زبانی زنانه) درهم شکستند و مرزهای جدیدی را فراروی روایت از جنگ براساس زن یا مرد بودن راوی آن طرح کردند. در تکمیل موارد فوق باید گفت:

۱. فاعلیت زنانه با تغییر زاویه دید ضمایر و افعال به اول شخص و تحول از خواستنی به خواستاری در تقابل با سلطه‌گری مردانه‌ای شکل می‌گیرد که تلاش دارد زنان را منفعل، وابسته و آسیب‌پذیر نشان بدهد؛
۲. مبارزه نابرابر من خوب و دیگری بد، باعث می‌شود تا شاعر زن همانند شاعر مرد به دشمن مردم ناسزاهای درشت بگوید. پس شعر زنانه از این منظر به نوع مردانه نزدیک می‌شود، اما

^۷ اگرچه حضور مردان در ادبیات سیاسی همیشه بیش از زنان بوده است، اما زنان با تلاش در این عرصه سعی دارند تا جای خالی خود را در ادبیات سیاسی و به طور کلی متن ادبی پر کنند. به عنوان مثال، انقلاب‌های داخلی و جنگ‌های خارجی همیشه نقشی مردانه داشته‌اند و جایگاه زیادی به زنان اختصاص نداده‌اند. از این رو زنان اغلب به عنوان ابژه‌ای متعلق به مرد در انقلاب و جنگ معرفی شده‌اند و از این تعلق ارزش می‌یابند. قربانیان غیر نظامی، مادر شهید، همسر شهید و دختر شهید نمونه‌هایی از این دست هستند.

- همین شاعر زن وقتی به واسطه ناتوانی از انتقام‌جویی، دشمنش را نفرین می‌کند بار دیگر از مدار مردانه‌نویسی به سوی زنانه‌نویسی میل پیدا می‌کند؛
۳. مردان برعکس زنان آموخته‌اند که باید قدرت‌مند باشند و شیون نکنند زیرا مردان احساسی در فرهنگ مردانه ضعیف شمرده می‌شوند و طبیعی است که هیچ مردی دوست ندارد در نظر دیگران ضعیف جلوه کند؛ بنابراین مردها هنگام روایت‌گری از جنگ و مبارزه اقبالی به عناصر زبانی با مفهوم ناله و شیون ندارند؛
۴. از تن‌نویسی زنان برمبنای امتیازات جنسی و زیستی به تمایز روایت آن‌ها از جنگ و آفرینش ساختار و محتوایی جدید در قیاس با گونه مردانه انجامیده است؛
۵. همدلی، همدردی و عاطفی بودن در کنار طرد زنان از حوزه‌های عمومی براساس کدهای جنسیتی باعث شده خانه و خانواده در روایت زنانه از جنگ بیش از گونه مردانه مورد توجه قرار بگیرد؛
۶. زنان اغلب برمبنای رقابت نابرابر با مردها بر سر منابع سلطه و ثروت و پیامدهای منفی ناشی از آن به نقل قول مستقیم از دیگران روی می‌آورند؛
۷. عناصر پرسشی برای به تأمل واداشتن خواننده در پیام‌های متن و تأکید آن‌ها و همچنین برابرسالاری بین نویسنده و خواننده مورد اقبال زنانه‌نویسان است؛ و
۸. فرهنگ زبانی، شغلی و احساسی زنان و مردان براساس مفاهیم و عناصر فوق دارای تمایزهایی است که باعث می‌شود در نوشتار هر یک از این دو کلمه‌های شخصی زنانه و مردانه پدیدار شود.
- قبل از ورود به سرفصل‌های اصلی کتاب لازم می‌دانم با آوردن مقدمه‌ای کوتاه درباره تاریخ سیاسی معاصر عراق و ایران و همچنین استبداد و جنگ در تاریخ معاصر این دو کشور، خوانندگان اثر حاضر را برای دریافت مختصات زنانه‌نویسی و مردانه‌نویسی در شعر مبارزه آماده سازم.